

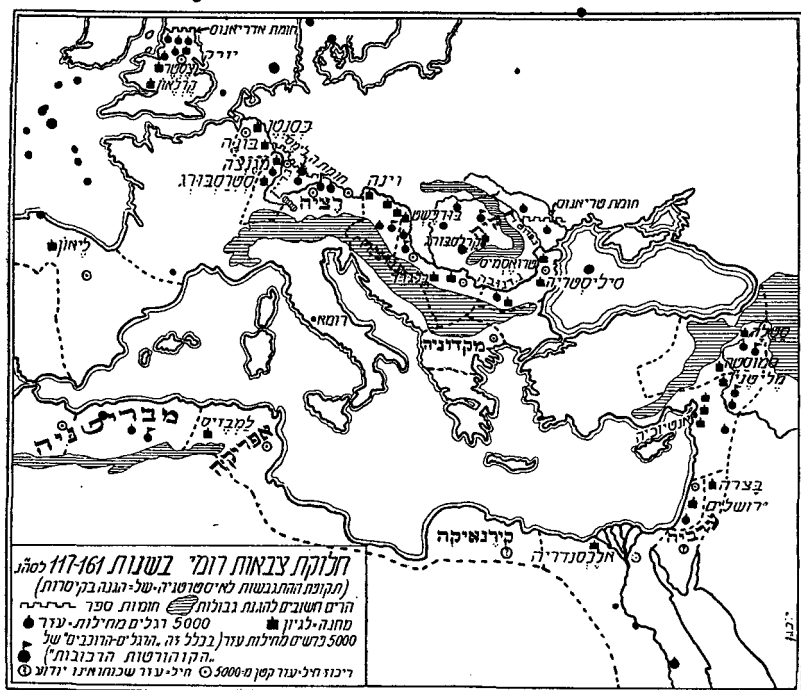
קוים למערכות ישראל בתקופת הבית השני

(המשך)

כוחות הקיסרות וחלוקתם

מתפלאים אנו לדעת, מה מעט היה החיל הדרוש לקיום שלטון רומא, ביחוד בתקופתו המאוחרת, הקיסרית. כי אם גם עצום היה כוחה הצבאי של ממלכת-רומא בשעתה, הרי קטן היה ביחס לגודלה של המדינה. בתקופת הגדולה האימפריאלית הגיע מספר צבאה בסך הכל ל-25-26 לגיון, כלומר ל-150,000 איש בערך, ויחד עם החיילות המסייעים ל-300,000 בקירוב. (באמצע המאה השנייה הגיע בהדרגה ל-400,000). וכל צבא הזה עמד לאורך גבולות שנמשכו דרך כל צפון אפריקה ומערב אסיה, לאורך הדנוא והריין, בתחום שבין אנגליה וסקוטיה (בריטניה, קלדוניה, בימים ההם). הרי שצבאה המקצועי של ממלכת-רומא הגדולה לא מנה הרבה יותר מצבאה האזרחי המנויים, 200-300 שנה לפני כן. משום כך לא היתה לרומא כל דורכה אסטרטגית העומדת במרכז והפנויה לפעולה, מלבד קוהורטות אחדות של פרטוריאנים (מעין גרדיה קיסרית), כעשרת אלפים איש, שחנו באיטליה ואשר משום מספרם המועט וגם מפני שירותם המיוחד לא יכלו לשמש בתפקיד האמור. מעצורים כספיים קשים, - חזיון-לוי הגיל בכל צבא מקצועי שכיר, - הם שנרמו לצמצום זה בכוחה הצבאי של רומא. ובמקרה של מלחמה גדולה פחות או יותר, היה הכרח לאסוף ולכנס לגיונות-לגיונות מכל קצות האימפריה, ללכדם יחד לצבא ברי-פעולה. כך, למשל, הובא צבא מבריטניה להונגריה, או מתציה-האי הבלקני ליהודה. אף בדרך הנוחה והקצרה ביותר היה זקוק הלגיון, ההולך ברגל, לשהות של חצי שנה בערך, בשביל לעבור מרחקים עצומים כאלה. ובמקרה של ריכוז-כוחות ניכר, בשיעור של כמה וכמה לגיונות, היה הכרח לבצע העברת-חיילות כפולה, מעין שתי הדוגמאות שהבאנו כאן (היינו - מן הבלקנים ליהודה ומבריטניה לבלקנים). כי שליחת לגיונות מהגבול המבוצר של הדנוא היתה יוצרת פריצה מסוכנת; מחוסר דורכה מרכזית, קרובה, היה צורך להעתיק כוחות מבריטניה או מגבול הריין בשביל לסתום את הפריצה. בשביל הבנת המצב עלינו לזכור כי מושג המרחק הגיאוגרפי בימים ההם היה שונה לנמרי מבזמננו, והאימפריה הרומאית, עם כל רשת הדרכים הצבאיות שבנתה בצורה משוכללת כאשר לא היתה עוד בעולם, היתה, מחמת התפשטותה הגדולה, בריה מדינית, אשר מכמה בחינות טכניות, הקדימה את זמנה. כך, למשל, הידיעה על מות גירון הגיעה לספרד (אל גלפה, אשר הוכרז או לקיסר) רק מקץ שבעה ימים, אם כי נשלחה בידו רצים מהירים שרכבו במהירות של 330 ק"מ ליום, ומסע כזה נחשב אז לשיא-מהירות מפתיע. והלא ספרד אינה רחוקה ביותר מאיטליה. ואינו דומה רץ מהיר לגיון במסעו. מתוך כך היתה האסטרטגיה האימפריאלית של רומא, בהכרח, אטית למדי, וביחוד בתקופה הראשונה של מלחמה חדשה. למשך זמן מסוים יכולו יריביה להעמידה בפני אפתעות חמורות. על כן אין להתפלא אם אחר-מלחמת קסטיוס גלוס עבר זמן לא מועט עד שנאספו שוב כוחות רומאים בשיעור מספיק למלחמה בקנה-מידה גדול. אי-אפשר היה לרומאים לקחת מסוריה את

ארבעת הלגיונות שחנו שם, מפני סכנת-הפרתים שרחפה על נבול סוריה מצפון-מזרח. וכך יכול היה מרד עממי להתחיל מעמד בפני הכוחות הרומאים שבמקום, עד אשר רוכזו הרזרבות, "הקפואות" והובאו מנבולות רחוקים. המרחבים הגדולים של האימפריה הם שנרמז, אפוא, לשני הליקויים שחלו בשיטתה הצבאית של רומא: ראשית אנוסה היתה לעבור מצבא אורחים לצבא-שכירים מקצועי, אשר עצם מהותו מחייבת כי יהא מצומצם יותר – ושנית נאלצה לפזר גם את חלקי הצבא הזה לאורך נבולותיה, הרבים

הלגיונות שחנו במאה השניה לספה"נ בארץ-ישראל ובקרבתה היו: בארץ-ישראל – X Fretensis; ב"ערביה" – III Cyrenaica; במצרים – II Trajana; בסוריה – Scythia, IV Flavia, VI Ferrata, III Gallica; בקפדוקיה (ארמניה, פרס עליון) – XII Fulminata, XV Apollinaris. כמה מלגיונות אלה חנו במזרח מאז ימי אבגוסטוס ואחרים מהם זכורים ממלחמת-החורבן. גם VI Ferrata חנה ומזרמה בארץ. חילות-העזר היו אז: בארץ-ישראל: פרשים – 1500; "רגלים-רוכבים" – 125 (כלומר היחה שם קוהורטה "רכובה" אחת); רגלים – 6875; סה"כ – 8500. ב"ערביה" לא ידוע. במצרים: פרשים – 2500; "רגלים-רוכבים" – 750; רגלים – 5950; בס"ה – 9200. בסוריה: פרשים – 4500; "רגלים-רוכבים" – 2875; רגלים – 9625; סה"כ – 16500. בקפדוקיה: פרשים – 2000; "רגלים-רוכבים" – 1875; רגלים – 7125; סה"כ – 11000. בולס האחוז הגבוה של "קוהורטות רכובות" בסוריה ובקפדוקיה, בהתאם לתנאי הגבול הפרסי שדרש שמירת על-ידי יחידות מובילות בלתי-חליות.

בערב מלחמת החורבן היתה חלוקת צבאות רומי שונה מזו במקצה, והסה"כ של החילות היה קטן יותר. בא"י לא חנו אלא לגיונות כלל, הפרובינציה "ערביה" היחה עדיין מלכות בבלית (הנבתיים). במצרים חנו שני לגיונות. הלגיונות שחנו בסוריה אחרי מות אבגוסטוס (אפשר מאז כי זה היה גם הרכב הצבא בסוריה כפרוץ המרד היהודי) היו: XII Fulminata, X Fretensis, VI Ferrata, III Gallica. בתקופה שלאחר מלחמת החורבן הוגדל, כמובן, גם מספר חיל-העזר.

ההעצומים. הגפולות הארוכים של רומא ושטחיה העצומים קבעו את מדיניות-המגן הצבאית שלה. כפי שהיא נראית מתוך המפה הניתנת כאן. אכן, בתקופה זו של עיצוב גבולותיה (החל מהמאה ה-1 לספירה המקובלת) אנו רואים גם את חולשתה בפניוור כוחותיה, גם את עצמתה מדי רכזה אותם. מצד אחד ארכה, בהכרח, הכנותיה למלחמה; לעומת זה, משנשלמו ההכנות והיא יצאה למערכה – קשה היה לנצחה. כי סוף-סוף שלטה אז רומא במכונה הצבאית האדירה ביותר שבעולם.

אמנם, ברנעים של משצך מדיני פנימי, כמו לאחר מות נירון, עת אשר חמשה קיסרים (נירון, גלבה, אוטו, ויטליוס ואספסיוס) נתחלפו, ברומא, זה אחר זה, בפחות משנה אחת, יכול היה עם מורד לקוות כי יחזיק מעמד גם בפני עצמתה של רומא. ואולם, בלי עזרת בן-דברית אדיר מן החוץ, וכל עוד לא החלה הקיסרות להתפורר או להתרופף מבפנים, כמעט מן הנמנע היה לקיים את המרד הזה לאורך ימים.

התמורות ביישוב היהודי – מאפיונים עד אספסיוס
צורתה של כנסת ישראל; בשעה שעמדה מול הנחשול הרומאי הבא עליה, היתה אחרת מאשר בימים שנלחמה עם צבאות הסלוקידים. היקפו של היישוב היהודי המרוכז בארץ-ישראל ודאי שגדל עתה בהרבה והגיע למיליונים. מלבד השינוי הזה בגידולו המפתיע של היישוב אנו מוצאים תמורות גם בהרכבו. נתרבו אוכלוסי הערים. נוצרו מרכזים עירוניים חשובים, ובראש וראשונה גדלה ירושלים (גם לפי חשבונותיהם של המצמצמים היו בה אז לא פחות מ-100.000 תושב קבוע). על ידי כך נוצר, ממילא, רווואר גדול, מרוכז, של לוחמים בכוח, כלומר מקור לשאוב ממנו אנשים לעת מלחמה. אך אם כי מבחינה אויבסקיבית נוצרה האפשרות להקים גושי-צבא מלוכדים, הרי לא ניתן הדבר להתגשם. אלא מתוך הכנה תכניתית מכוונת מראש. לעומת זה גרם ריכוז היישוב בערים להרחבות את הליקויים בהגנת הארץ, שפעלו את פעולתם באורח אבטומטי: כל עיר כזאת, רבת-אוכלוסין, וזקוקה היתה למזון רב; היא ניתנה בנקל להקפת האויב; וההבלטה היתרה של חשיבות הריכוזים המעטים לגורל הארץ והעם ולהגנתם נתנה את האפשרות ביד-הכובש לרכאם דיכוי מהיר יותר.

*

האורבניזציה היחסית הזאת של היישוב במאה הראשונה לספירה, לעומת ההוי הכפרי יותר במאה השניה לפני הספירה, נתנה אותותיה לא רק בחזיונות סמטיסטיים בלבד. השינויים במסגרת החיים ובמקורות הפרנסה ודאי שהביאו עמם גם תמורות נפשיות ביישוב. מספר האנשים הקשורים לעבודת האדמה נתמעט באופן יחסי, ונתרבו יושבי העיר, אשר סינלו להם את הפסיכיקה הידועה של המון עירוני. הנתון להלך-רוח משתנה לעתים קרובות. כך גברו בעם החזיונות המערערים את יציבות הרוחניות, את כוח-העמידה של הנפש לעת-נסיון. מרכז הכובד בפירמידה הטבעית של חיי האומה כאילו הועתק למעלה, והבסיס מלמטה נתרופף. הופחתה במידת-מה גם עצמאותו של היישוב מבחינה כלכלית. כאמור, גדל באופן יחסי מספר העוסקים במשלח-יד עירוניים – במלאכה, וביחוד במסחר. אמנם,

רוב היהודים הוסיפו לעסוק כקודם בחקלאות, והארץ יצרה תבואה, שמן ויין ד"ר צרכה*. ואפילו בגולה עוד היו היהודים על הרוב חקלאים. ונכונה היתה הערתו של יוספוס, בויכוח נגד אפי'ן, כי אין היהודים נוטים למסחר. ואולם הישוב בארץ (ובעריה ביחוד) התרגל להשתמש בסחורות-החוץ רבות. ומדיניות המרקנטיליזם (הקרנל) של בית-ההורדוס הרבתה את התלושים מן הקרקע והתלויים, בדרכים שונות. בכלכלה המסחרית ובתגודותיה. ואולם היה עוד חזיון חשוב אחד בחיי הכלכלה של ארץ-ישראל בימים ההם, שבימי-שלום הביא, בדרך כלל, שפע נברכה לארץ, ואולם בעתות חירום גרם לזעזועים במבנה המשקי שלה. הזונה היא לורם ההכנסות שבא לארץ בצינורות שונים מן הקהילות היהודיות המרובות שבגולה, בכל מזרחה של קיסרות-רומי ונס בארס-נהרים. באותה תקופה התחילו הקהילות הללו למלא תפקיד כלכלי חשוב בחיי הישוב המרוכז בארץ. עליות-הרגל מן הגולה הגיעו להיקף רב. ומכל העולם היהודי זרמו תרומות לצרכים שונים — מעין "קרנות לאומיות". לחלק מן התרומות היה אופי של מסי-חובה ממש, כגון מס שני האדרכמונים לגולגולת מכל יהודי הקיסרות לטובת בית-המקדש. יש מעריכים הכנסה זו בשיעור של 600 ככר לשנה, שנואש בימים ההם לסכום עצום**. ודאי שכספים אלה שימשו מקורות-יניקה לישוב בארץ, אבל תלות זו של עמדות-כלכלה שונות בהכנסות-החוץ היתה לרעה למבנה המשקי של הארץ בימי-חירום, השפיעה על מחית רבים בתוכה ועל יכולת עמידתה העצמית. ביחוד הורגש הדבר כשהתחילו מושבות-ישראל בגולה לגלות ארישות ביחס לישוב שבארץ-ישראל, או כשנסתמו צנורות-המגע אתן. והיו אולי גם השפעות מדיניות לא-טובות לכספי-החוץ. אין זה מן הנמנע שבין החוגים הנהנים מן ההכנסות האלה היו גם אנשים, שעמדתם המדינית הושפעה לעתים על ידי חשש הפסד של הכנסות מחלקי הקיסרות האחרים. על ידי כך מתבארת במידת-מה עמדתם של חלק מאנשי הכהונה והמסחר בשעת המרד. ולבסוף: פרט לנסיון חלקי אחד של אנריפס הראשון אין עדות לשום שימוש בהכנסות-החוץ עצמות אלו לחייוקן האורגני של המרכז היהודי בארץ-ישראל, להוסיף לו כוח לקיום עצמאי יותר. גידול-הערים והשפעותיו הפסיכולוגיות ניכרו עוד יותר בעיר הראשה, בירושלים, וביחוד מחמת מנהג העליות ההמוניות מעריה-השדה ל"שלוש הרגלים". באוירה הכללית של ניגודים פנימיים וויכוחים דתיים השפיעו ריכוזי-המונים אלה, כרגעים מסויימים, להגברת גורם העצבים בחיי העם. והעצבים היו מתוחים גם בלאו הכי. כי במשך 200—150 השנים שלפני התורבן לא פסקו מהומות, שפיכות-דמים ופגיעות אויבים בארץ. רבים מבני הישוב, החסונים והאמיצים ביותר, נפלו בחרב. והצער על כך ודכוך הנפש למראה שלטון זר ועריק, התרוששותן של שדות-ישראל בישוב ונדודיהן, התערערות חלקית של עמדות האכרות היהודית והתלשט משקלה היחסי, — כל אלה יצרו, כרגיל בהיסטוריה, אוירה מתוחה, מהלכירות מיסטיים, של הכנעה

* ובזאת נבדלה לטובה מאתונה בימי הזוהר שלה, שהיתה תלויה בתבואת הפונק וכן נבדלה גם מרומא המאוחרת שניזונה מאסמי אפריקה ומצרים. שכל כן היו דרכי הים עורק-חיות. דרכי-הים של רומא שימשו אתרי-כין מטרה לפשיטות-הים של היהודים במלחמת-החורבן.

** ההכנסות האלה היו לעתים מקור לפורענות, במשכן אליהן עיני כל תקף שואף בצפ. כבר מיטרידטס הפונטי, סמוך לתקופת ינאי, תפס באי קוס 800 ככר, תרומת יהודי יוניה וקריה למקדש, ופלוקוס הרומאי גזל בשעתו 100 ליטרות זהב מן המסים השייכים לבית המקדש.

לאורל ושל אבסמזה לסירוגין. ומתיחות-עצבים זו השפיעה בודאי גם על מידת יכולתו של הישוב לחיות במצב של עם הנתון במצור, העומד בפני סכנות גדולות, — מצב המחייב דוקא איתנות נפשית ושיקול-דעת צלול וגם מהיר. לעובדות אלו — השפעה רבה על אופיין של מלחמות הקנאים.

הנה כך היה הרקע ההיסטורי של התקופה מבחינה ישובית, כלכלית ונפשית. עתה נראה-נא, באיזו מדה היו היהודים של תקופת החורבן מוכשרים (כושר צבאי, פרטיוני, מדיני) למלחמה הקשה עם הרומאים?

מידת הכושר הצבאי

אשר לצבא עברי סדיר אנו רואים בו, בדורות שלפני החורבן, גילוי ירידה, דרגה דרגת למטה. בחילות השכירים של החשמונאים עוד ניכר למדי, גם בתקופה מאוחרת יותר, היסוד היהודי. כן היה מופיע פעם בפעם כוח צבאי עברי מתקומם, מאורגן פחות או יותר, במלחמות האזרחים הרבות של התקופה ההיא. מלכות הורדוס פותחת תקופה חדשה בנידון זה. צבא המלך היה עתה זר ברובו המכריע, מורכב בעיקר מקלטים, תבקים וגרמנים. ואף גדוד מִשְׁמַר־הראש היה גדוד של לוחמים נלטיים. היסודות היהודים היו, כנראה, במיעוט, אף אם נצרף ליסוד היהודי את אלפי האדומים, אשר שימשו מבחינה ידועה, לא רק כנוף נספח, זר ליהדות, כי אם גם כחוספת כוח ליהודים, בהגדילם את היסוד המקומי בצבא ובהרחיבם את היקפו של הישוב. אכן משטר הורדוס נרם להתיש גם את שרידי הכוח העממי המזוין, הספוגטי והמרדני. רק בראשית התקופה עוד מופיע כוח זה כשוה בערכו לצבא הורדוס. ואילו בימי יורשיו פעלו הכוחות העממיים, בעיקר, כחבורות "שורדים" או בדמות המון עירוני, מתפרץ או מתנונן.

אמנם לא פסה או נבורה מישראל. גם המקורות הרומאים מעידים כי לא בנקל כבש פומפיוס את היריבה המבודד, גם לאחר שבוגדים מבפנים פתחו לפניו את שערי העיר. בשנות ההיאבקות בין הורדוס לאנטיגנוס הוכו צבאות הרומאים מכות קשות בסביבות ירושלים. אותו גדוד, בן 3000 או 1500 איש, שהביא אנטיפטר לעזרתו של יוליוס קיסר במצרים ופקד עליו במערכת פלזיאן, היה, כנראה, מורכב מיהודים בעיקרו. ויש ענין בשבחים ששיבח גדול המצביאים של העולם הקדמון את הגדוד הזה על הצטיינותו במלחמה. גם תולדותיהם של הבבלים, שהקימו ישובי ספר צבאיים-למחצה בבשן, מעידות על ענפים מישראל ששמרו על מידה מיוחדת של רוח צבאית. אלא שהמנונן הצבאי של המבנה המדיני הקרוי עוד בשם מדינה יהודית, עבר בעיקרו ליהודים. כך נוצרה תופעה הרת-סכנות של ניתוק נוף האומה מהחובות ומן האחריות של שירות-צבא לוחם. והיא שקבעה גם תחומי-כמות מצומצמים-למדי לצבא-המלך.

עם כל מנמות ההתפשטות שבימי נאי (וכן גם בימי הורדוס, אלא שאז היה לה' גון ואופי אחר) אופייניים בדרך-כלל לתקופה זו דברי יוספוס: "ולא שלחו אבותינו, כאחרים, את ידם בשור; ואף לא פנו למען צבור יותר עושר, למלחמות בארצות נגרים; אם כי ארצנו הכילה רבבות רבות של אנשים אמיצים למדי לתכלית זו" (נגד אפיון, 12, 2).

ואולם, איך יכלו "רבבות אנשים אמיצים" אלה לפתור את פעיות המדיניות וההגנה של אומתם, כאין להם המסגרת הקבועה של צבא לאומי מאורגן?

*

אפשר לומר כי בחלקים מסוימים של ארץ-ישראל כמעט לא פסקה המסורת של חברות פרטיות, שראשיתה מימי מרד המכבים. ביחוד בצפון הארץ – בגליל ובבשן. אמנם לא תמיד שימשה עובדה זו עדות לכוחם הצבאי הכללי של היהודים. פעמים נבעה מתוך יחסי-שכנים קשים, וסכסוכים אלה נהפכו לגורם מפריע לענייני הגנת הארץ בכללה. אחד המאורעות האופייניים למצבי-ענינים זה הוא מעשה אליעזר בן דיןאי, אשר נדודו פשט בדרום שומרון (בימים שקוממוס היה נציבה של רומא) לנקום בעד הפגיעות שנפגעו עולי-רגל גליליים בדרךם ירושלימה. ואולם לחיזיונות כאלו עלולים היו לסכן את קווי-התחבורה הפנימיים של כוחות יהודיים, לו ניסו להגן על גבולות הארץ. הם הטילו הרגשת אי-בטחון אף בסביבתם הקרובה של ישובים יהודיים והעסיקו, לשם מעשי-נקמה מקומיים, חלק מן הכוחות, שלולא זאת היו מחפנים לפעולות מרוכזות ותכניתיות. ויש אשר פעולת החבורות המזוינות היתה גלוי של מלחמת אורחים פנימית – כגון מעשה יהודה בן חזקיה הנלילי, במרד שבימי ארכילאוס; הוא כבש את בית הנשק המלכותי בצפורי וזיין את חבורתו והוסיף להלחם מלחמה פרטיונית אף ביריבים יהודים במשך שנים רבות. היהודים החדשים שבקצה הדרום, הגרים שבאדום, ודאי ששמרו עוד על סגולותיהם למלחמת חבורות, המקנות במדבריות ובין צוקי הסלעים; ואולם ספק גדול הוא, אם גם בנושי הישוב העיקריים, וביתוד ביהודה עצמה, היה המצב כך. כי מפני התמורות שחלו במכנה הישוב היהודי, כמתואר לעיל, פחתה בעם השכבה הטבעית של "מושבי-קשת"; רק קנאים מיואשים, לא רבים באופן יחסי, היו מחרפים פעם בפעם את נפשם ויצאו להרים למלחמת-כנופיות ועירה. הכוחות העממיים הספוגניים הספיקו, אפוא, לחיזיונות של מלחמה פרטיונית מפוררת; אמנם אלה היו חזיונות בולשים למדי, אך לא היה בהם כדי, מלחמת-גירילה מקיפה וכוללת.

גם בצבא הסדיר של מלכי בית-ההורדוס, הנכרי ברובו והמנותק מן העם בחלקו היהודי (והאדומי), לא כבתה, בכל זאת, הנאמנות לענין היהודי. כך עבר חלק מצבאו של ארכילאוס, יורש הורדוס, לצד בני ירושלים ועזר להם להלחם בלגיונו הרומאי של קבינוס, אם כי הגדוד משומרון (בן שלושת אלפים איש) והקשתים מארנוב הוסיפו להלחם ביהודים. ובדרום, באדום, התיצבו במערכה מול צבא המלך גם אלפים מותיקי חילו של הורדוס, שסיימו את שנות שירותם עוד קודם לכן. גם חלק מ-3000 הפרשים של אנריפס השני הצטרף אל מחנה המורדים בראשית המרד הגדול. אחד הפרשים האלה, שילא הבבלי, הצטיין בהתקפה המוצלחת על צבא הרומאים העולה מנבעון.

כל אלה הן עובדות המדברות על מציאות חומר אנושי מסוגל למלחמה, לו ניתנו לו ההבשרה הדרושה והארגון המתאים. ואולם מרבית העם לא התבשרה כראוי לא למלחמה פרטיונית המונית, ולא להופעה צבאית סדירה בקשדה הקרב. אמנם היתה להם דוגמה צבאית נאה ללמוד ממנה – דוגמת רומא עצמה. אכן, לא על ידי אימפרוביזציה בתרגע אפשר היה להגשים את החזיון של לגיון רומאי. הוכחה

מספקת לכך שמשל לנו נסיונו של יוסף פלביוס בעצמו, שודאי היה להוט לחקוק את רומא. צבא ששים אלף האיש, אשר הקים לפי דבריו, לפי הדוגמה הרומאית, לא עמד, לפי עדותו הוא עצמו, אף בנסיון הנפשי והנמסי עוד לפני שנראה צבאו של אספסיוס (ליד גרים, בגליל התחתון), רק לשמועה על התקרבותו. ודאי שהיו בצבא פלביוס אלפי אנשים אשר עמדו אחריהם באומץ לב בעריהם ובכפריהם במלחמתם עם הערמאים ומסרו את נפשם בנבירה, בהנינם על היקר להם, ואולם, הכושר למלחמת שדה סדירה לא נתגלה בהם. כי לכך דרוש היה אימון ממושך ומתמיד וחינוך שלם — חינוך אורגני, אם ניתן לומר כך — של כלל העם כולו לתפקידי הגנה. והכשרה זו נעדרה מישראל בדור ההוא.

וידאי לא רק משום חוסר אימון מספיק לתפקידי מלחמה נפל פחד הרומאים על היהודים, עד כי התירו להתיצב בגלוי לעומתם בקרב ערוך. הרגשת החולשה נבעה במידת-מה גם מתוך הכרת אי-השוויון בזין. אמנם אין ספק כי היו חרשי-נשק בארץ, ומתקופה מאוחרת יותר (ימי מרד בר-כוכבא) נשתמרו עדויות רומיות בנוגע למס-הנשק שהטילו הרומאים על החרשים האלה, לשימוש הצבא הרומאי. ואולם ברור הדבר כי בימי המרד הגדול לא היו בארץ מחסני-נשק כדי זיון צבא הגוף, פרט לכמויות מוגבלות בבתי-הנשק בירושלים ובכמה מבצרים, אשר נפלו ברובם לידי המתמרדים (כגון במסדה לאחר שנכבשה על ידי הקנאים). ואם כי ישנן כמה עדויות המספרות על מאמציהם של ראשי היהודים להצטייד בזין (ויספוס מספר לנו על אוסף כלי-נשק ישנים כדי לזיון את צבא הרבבות שלו בגליל), אף על פי כן ידוע הדבר למדי כי זיונם של המון הלוחמים היה לקוי, הן בכלי המשחית למיניהם והן בשריוניהם, וכיצא כאלה — אם משום ארגון נרוע, ואם משום מחסור בחרשי-נשק או בגלם. ועוד נשוב לדבר להלן על השפעת הדבר.

והנה יש מקום להניח, כי מיעוטי-ההכנה למלחמה, הן באימון (אימון צבאי-סדיר ואימון פרטי-זני-עממי) והן בציוד, נבע לא רק מתוך מסיבות השלפון הרומאי בארץ, כי אם גם ממצבו המדיני-הפנימי של הישוב היהודי ומתוך הרקע הרוחני והפסיכי שלו בדורות ההם.

מידת הכושר הלאומי-המדיני

המסגרת של קיום ממלכתי, אשר התפתחה בהדרגה בתקופת החשמונאים, לא הגיעה לידי התמונות שלמה עם האורגניזם הלאומי. ההתפלגות הפנימית בישוב, לשתי הכחות, הגדולות, כת הפרושים וכת הצדוקים, התבלטה ביותר בימי החשמונאים המאוחרים, וריב האתים גרם לכך, שמרבית העם הלכה אחרי הפרושים, בהתנגדותם הנמרצת לרוב האסיריבוטים של קיסר-מדינה. המדינה (הנהלתה וצבאה) החלו להיראות בדבר זה. אולי היה בחשדים האלה גם גילוי של מהות דמוקרטית שרשית וגרעין רוחני חשוב. ואולם עובדה היא, שהאסיריבוטים הנזל, ההכרחיים למדינה לשם קיומה, נשארו נחלת המיעוט בלבד, — מיעוט אשר נטה, בחלקו לפחות, לדרגות התבוללות, מעין תנועת ההתיינות שלפני מאה שנה. ועובדה זו הביאה בהכרח לידי קרע פנימי בישוב, ללא מרפא, לניתוק ראשי המדינה מחיי העם, עד כדי התנכרות לו, ובה

בשעה גם להתרחקות היסודות העממיים העיקריים מהכרת אחריותם. המלאה לגורל המדינה ומהבנת החובות הכרוכות בכך. כך נתגלגלו העניינים במורד עד כדי הזמנת נכרים לשתפם במלחמותיהם האורחים בין היהודים לבין עצמם, עוד בימי מלכי החשמונאים, ולבסוף, בתקופה שלאחר הורדוס, עד בקשת זקני יהודה מאת רומא על ביטול הממלכה. דומה שהאידיאל העממי היה עתה: קיום כעדה בלבד, ללא קליפת-הצב' של מסגרת ממלכתית.

למעלה ממאה שנים (עד לחורבן) היתה יד רומא שלטת בארץ, אם בצורת פיקוח עליון ואם בדמות שלטון במישורין. וודאי שהשנים הללו לא היו עשויות להגביר את החינוך לחיי-מדינה ואת יחס החיובי לחיים אלה. שימוש-עריצים בכלי-השלטון השניא את הכלי עצמו. וחזיון זה, יחד עם המתחות הסוציאלית הפנימית, עם הניגודים בין שכבות העשירים והאביונים שבחיי הכרך, שימשו מקור להשתקטות האנרכיה בכמה משלבי המרד אשר קדם לחורבן. אפשר שתנועה מדינית מחשבת רחבה היתה יכולה לתקן משהו על אף מציאות השלטון הזה, ואולם חסרה האחדות הפנימית הדרושה להקמת תנועה מדינית כזו, ואולי חסרה גם העין הצופה למרחוק. אכן אפשר לומר, כי יחס העם למדינה כאל כלי שלטון-זרים נתגבש כבר בימי הורדוס. במשך עשרות בשנים היה קיים חזיון פרוכסלי של מדינה הנקראת 'יהודית', אם כי למעשה היתה זו ממלכה הלניסטית, ולא רק לפי הרוח המפעמת את השליט שלה (את הורדוס), כי אם גם לפי הרוב המגננון של השלטון. מרובים היו בו היונים ובני המזרח המיקניים. אף בצבא ובין מפקדיו רבו בימי הורדוס היונים והיוונים למחצה, מלבד היסודות הנכרים האמורים לעיל. ואין תימה אם כבר אז התרגל העם לראות את 'מדינתו' כיצור זר. ולהיפך. אף שליטי-המדינה תכנו את עניני צבאם והרכבם, ואת חשבונותיהם המדיניים בכלל, על יסוד הצורך להתגונן מפני העם עצמו. בבחיורות יתרה התבלשו הרברים בשטח סידורי-ההנהגה הקבועים — בהקמת הביצורים.

הביצורים וישובי המגן

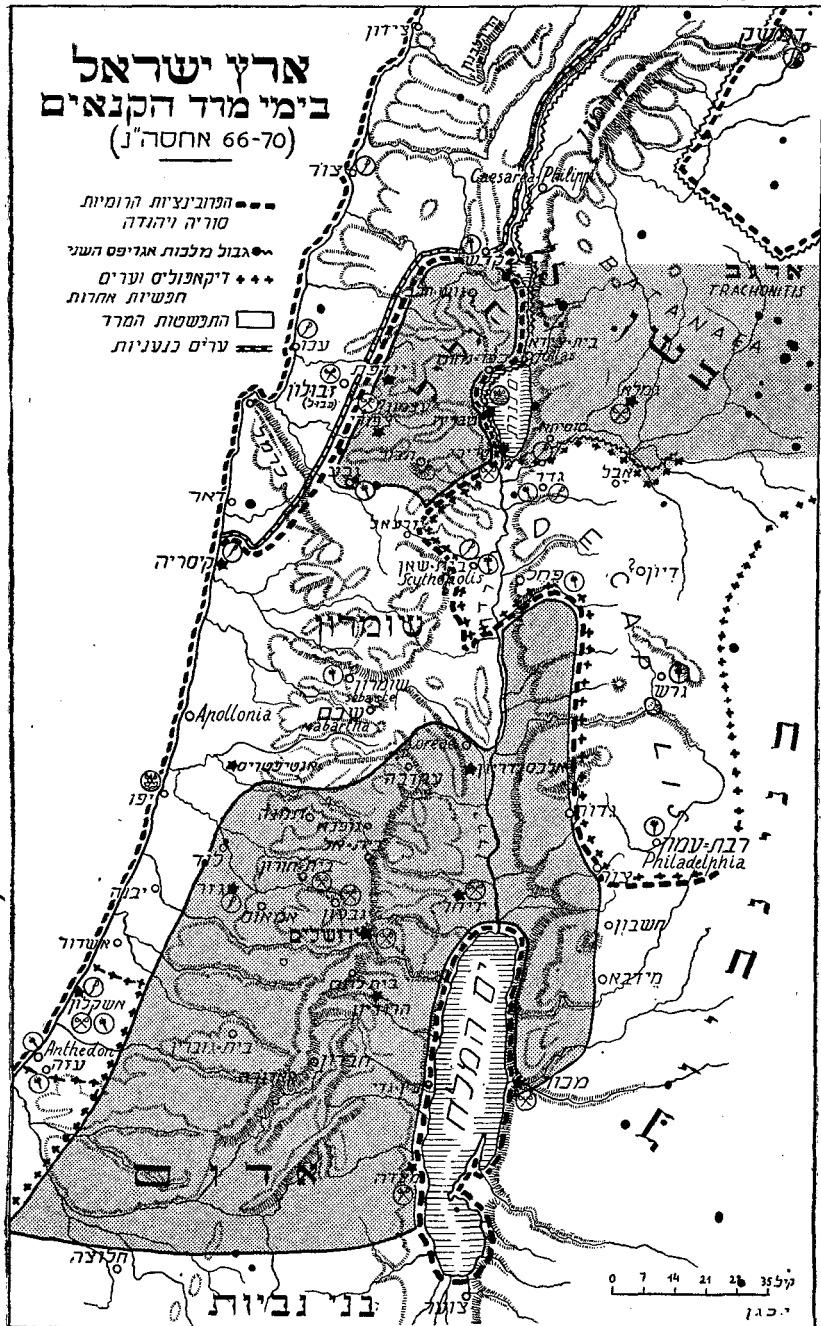
הבצרון האוביקטיבי החשוב ביותר היה אולי זה שניתן לארץ-היהודים מיד הטבע. מצודות-הפסגות הטבעיות של הגליל, המורדות התלולים של הרי יהודה במערב, עם מיצריהם המסוכנים, לצפון-מערב ולדרום-מערב, העמק הצר והעמוק של הירדן, מדבר יהודה ושממת הדרום, — היה בכל אלה משום כר נרחב למשחק הגנרליה ולתהנונות המקומית האקטיבית. ואולם זרותה של שומרון — זה ההמשך הטבעי של הרי יהודה — וכן של רצועת-החוף ברובה, פרצה מלכתחילה פריצים בחומות המגן הטבעיות; וגם ספק הדבר אם הישוב, לפי מבנהו הפנימי, היה עלול לשאת בתביעות של צורת מלחמה כזאת. ועוד נשוב לדבר על כך להלן.

*

כל עוד לא הופרעה ההתפתחות האורגנית של המדינה היהודית-הלאומית בימי החשמונאים ניכרה בה גם השאיפות לביצורה התכליתית של הארץ, להגנתה הכללית. אמנם תכניתיות כזאת היתה מרוכזת בעיקר מסביב ליהודה. ואולם גרם לכך בעיקר מצבו המיוחד של הישוב היהודי בארץ, אשר לא התאחו בה בשטחים

ארץ ישראל בימי מרד הקנאים (70-66 אחס"נ)

- המדבר נציות הרומיות
סוריה ידגדה
- ~ גבול מלכות אגריפס השני
- +++ דיקאפוליס וערים
חפשות אחרות
- התושבות המרד
- ערים כנעניות

0 7 14 21 28 35 ק"מ
י. כ. ג.

רצופים, ועל כן היתה דאגתו נתונה לכצר בראש וראשונה לא את *נבולות הארץ החיצוניים, כי אם את המשגב היהודי העיקרי בפנים הארץ—זו ארץ יהודה. ביצורי הרהיבת, מעשה יהודה המכבי, נועדו להיות המעון (reduit) המרכזי של יהודה בלב הריה וגם בלב ישובה היהודי; והביצורים בבית-יצור הוקמו על ידו כדי שיוכל לפקח מהם על הדרך הנוחה להתקרבות צבאות-כובשים אל אותו המעון המרכזי. שמעון כבש את נור וביצר אותה שוב כדי להבטיח את החיבור עם חוף יפו ובשביל להכביד על הפלישה לסביבת ירושלים ממדרונות המערב. בימי הורקנוס וינאי חדלה יהודה להיות "אי" הררי בלבד; היא הקיפה או, לפחות מבחינה מדינית, את כל דרום הארץ, מהים ועד לירדן ויב־המלח. על כן נתרבה גם מערכת הגנתה. ביצוריהן של נור ויפו שימשו כנקודות-משען בעמק-החוף, עוד מראשית התקופה. כן בוצרה העיר, שהורדוס קרא לה אנטיפטרוס, לשמירת קורה-ירקון*. ואולם מפעל-הגנה מיוחד במינו היה נסיון הביצור הרחב (תעלה ומגדלים) בעמק-החוף לכל רחבו, מכפר סבא ועד הים (בערך לאורך החזית הבריטית-התורכית בשנת 1918), שהקים ינאי בשביל למנוע כל חדירת-אויב מצפון; אמנם בשעת-כוש פרצו הסורים את ה"ק" הזה—בנראה מפני העדר צבא-שדה יהודי במידה מספקת בקרבת המקום. מעבר לארץ ההרים המרכזית ממזרח, במיצר הירדן, הוקמה אלכסנדריה על שלוחת הרי אפרים. עשויה היתה להכביד על הפולשים, והרומאים צרו עליה גם בימי פומפיוס וגם בפיקודו של ג'ניוניוס. לזמנָה גם נהרסה בידם, כדי לסלק "מפתח" זה, שהיה עלול לסנור את המבוא הטבעי לארץ-יהודה. מצודת "קיפרוס", ליד יריחו, היתה כעין השלמה לה.

ואולם מפני אופיו הנכרי של השומרון לא היתה אפשרות לכצר את שתי עמדות המפתח העיקריות בדרך אל הנגש המרכזי-הדרומי של ארץ-ישראל: את מעברות הכרמל, המוליכות לעמק השרון אשר עם חוף הארץ, ואת שפלת בית-שאן. הפתוחה אל עמק-הירדן המרכזי**.

ביצורו של צפון הארץ לא היה לו, כנראה, אופי שיטתי מכון מראש, וכבר צוינו הסיבות לכך. היו בו נקודות-משען הרריות אחדות, רק בעצם ימי המרד הגדול, בתקיפת פעולתו של יוספוס, נעשתה עבודת-ביצור של ערים-מספר לפי תכנית מסוימת. אך גם תכנית זו היתה ארעית ביסודה ואין לגלות בה שום חשכון אסטרטגי אחר מלבד השאיפה להאט את קצב התקדמותו של האויב אל יהודה וירושלים.

*

בתוך מערכת הביצורים נושאי התפקיד החיובי להגנת הארץ הוסיפה ירושלים לתפוס את המקום המרכזי גם בסוף ימי הבית השני. גדלה הרב הכביד על הבא לכבשה: אנשיה הרבים היו מחנה לוחמים גדול (בכוח, במבוק), וכדי להתקוף אותה ולשים הסגר עליה היה צורך בצבא רב מאוד. לעומת זה היתה חמורה יותר שאלת המזון בעיר הגדולה הנצורה. אמנם אותו הקושי עמד גם בפני צבא הכובשים המריבה, בתנאיה המיוחדים של סביבת ירושלים. בדבר זה נזכר, למשל, אנטיוכוס סיקֶטס, אשר צר על ירושלים בימי יוחנן הורקנוס. מחסור המים אילץ אותו לפתוח

* מבצר אנטיפטרוס הידוע לרבים.

** שפלת בית-שאן בעצמה היתה נכרית ביסודה, עם העיר סקיתופוליס וישובה ההלניסטי-האלילי.

כמשא ומתן עם הנצורים ולהניע לידו פשרה עמם, בעוד שמגני העיר התענו גם הם ברעב. כהננה על ירושלים, כן גם ההתקפה עליה חייבה, אפוא, הכנות תכניותיות מראש, והן שקבעו, על הרוב, את הקצלחה.

עם גידול העיר נתרצבו גם ביצוריה, אלא שנקודת-תורפה אחת היתה במערכת הביצורים האלה ונשתתרה כמעט עד סוף ימיה. המאמץ שנעשה בימי אנריפס לעשות לבצורה של הארץ היה מכונן לנקודה חלשה זו. מבעד למרחקי הדורות נראית עתה פעולה זו כתכניתית ומחושבת. הכוונה היא לבנות החומה השלישית, על מנת לכלול בתוך חגורת הביצורים את פרברי צפון-ירושלים — זה הצד החלש של העיר מבחינה טופוגרפית-הגנתית, מאז ימי פומפיוס וטיטוס — ועד לימי אלנבי. התערבותו של השלטון הרומאי בסוריה להכשיל את הנסיון הזה היה בה משום סמל. כי ביצור זה וזה מגביר בהרבה את ערכן הפוטנציאלי של ירושלים ויהודה כמרכז בטוח, בתוך כל תכנית צבאית-מדינית רחבה, בארצות המזרח, המכוונת להבטחת שרידי החופש היהודי.

*

בימי הורדוס חלו שינויים במנחת הביצורים. כבר אנטוניה, בירושלים, נועדה לשמש מעין "בסטיליה" פנימית. וכן גם שורה של נקודות-מבצר: הירודיון, דרומית לירושלים, הירודיון שניה בדרום עבר-הירדן, הורקניון בארץ-יהודה, מקור על הרי דרום עבר-הירדן, ואף מסדה, — כל אלה היו, בראש וראשונה, "מבצרים פרטיים" של המלך, שהיו מכוונים במקצת לחזק את השליטה על הסביבה, ובעיקר לשמש מקומות מקלט לבית-המלך ולאנשיו בימי מרד או פורענות אחרת. משום כך גם לא מילאו תפקיד אסטרטגי ניכר בהגנה הכוללת של הארץ, אם כי נהיו, בירי הקנאים, לסמלי ההתנגדות היהודית גם לאחר שנפלה ירושלים. ואפילו מסדה, עמורת זוהר האגדה ההירואית, לא יכלה לשמש גורם של ממש בהכרעת גורל הארץ. משום ריחוקה הרב ממרכזי הישוב ומשום חוסר יכולתה לקיים חיל-מצב העולה במספרו על כמה מאות אנשים. דברי אלעזר בן יאיר — "שעשענו נפשנו בחקות הנקם" — ביטאו יפה את גבול האפשרויות לפעולת מגיני מסדה. אכן, ערכה של הגנת מסדה היה ערך של מסורת מחנכת לדורות הבאים.

אופי אחר היה לישובים המבוצרים בחלקי-הארץ המרוחקים, אשר הוקמו בימי הורדוס ויוורשו לשם הגברת הבטחון, וגם כיתדות לתמוך בהן את שלטונו של המלך כלפי פנים.

לסוג הביצורים האלה שייכת המושבה בחשבון, שהוקמה לשם הגנה מפני הערבים. מאותם הטעמים הושיב הורדוס אדומים לאלפים בארנוב. גם התישבותם של היהודים הבבלים (לוחמים בנוסח המזרח הפרסי-הפרתי, פרשים-קשתים) במרחבי הבשן — צבאית היתה. יש להניח כי אמנם נטה הורדוס להכניס לתוך צבאו יסודות יהודים מחוץ-לארץ, כי לא חשש פן יתחברו עם בני הארץ. אכן ברבות הימים נמצא כי חשבון זה היה חשבון שוא, כפי שהוכיחה השתפותם של רבים מן הבבלים במרד התורבני. ואולם המושבות שהקים הורדוס כעמדות-שליטה בנגב, בגליל התחתון, ובקפסטי (היא שומרון), ואשר הושיב בהן, בעיקר, אנשים מחיליו הותיקים, היו, לפי כל אופיין, ישובים לא-יהודיים. ואמנם גרוד השומרון (סבסטי) היה עיקר הכוח הצבאי ששמר אמונים לבין-ההורדוס בימי ההתקוממות לארכילאוס. ונבע, עיר

פרשיו של הורדוס, היתה, כמו שבסמטי, אחת הנקודות שנהרסו על ידי היהודים בשעת התנרות בין יהודים ליונים עם ראשית המרד הגדול.

הביתור הלאומי-הניאונרפי של הארץ

שתי המושבות הצבאיות שהוזכרנו לאחרונה, וכן גם אחדות דומות להן, בפנים ארץ-ישראל המערבית, הוקמו בודאי גם מתוך כוונה אסטרטגית-ארצית: לחיזוק-הקשר בין הדרום היהודי של הארץ לבין הצפון היהודי – יהודה והגליל. ואולם ישוּבֵי חיל זרים לא היו עשויים לשמש תולדות-חיבור כאלה. ובעצם היה חזיון המושבות האלה אך פרט בבעיה הגדולה: כיצד להניע לכּוּשֵׁר התנוּנּוּת לאומית מאוחדת, בעוד שהישוב היהודי תופס רק כמה נושֵׁים על פני מפת הארץ, ובניהם שטחים זרים וצפופים, ואפילו, נשרים של ממש לא היו כמעט בין הנושים השונים הללו (יְהוּדָה, הגליל, פְּרִיָאָה – דרום עבר-הירדן היהודי, יְשׁוּבֵי הַבֶּשֶׁן). קיסריה היונית, שבסמטי (שומרון) הורה, שכם השומרונית עמדו בלב הארץ כמחיצות מפרידות בין ירושלים הבירה למעוזי הגליל. הנסיון ליצירת רִצְעוֹת-חיבור יהודיות לא עלה יפה בימי מלכי החשמונאים, או שנתרם, בידי שליטי בית הורדוס, אשר הקימו יְשׁוּבֵי-זרים רוקא בנקודות רגישות אלה, שעל ידי כך נמסרו מפתחות-הארץ מראש בידי הכובשים, כאמור לעיל. וכשהתחולל המרד הגדול פרצו מלחמות-מבית בין היהודים לבין היושבים הנכרים, בליות שחישות הדריות, שהביאו חורבן, עוובה ואנדרלמוסיה לארץ עוד לפני בוא הרומאים. מקיסריה ועכו שבחוף ועד רבת-עמון היתה הארץ זרועה פגרים ואחווה אש. ואולם המצב הזה פגע לא רק בבעיות ההגנה של הארץ עצמה באופן בלתי אמצעי. ארץ-ישראל, המרכז הרוחני הלאומי (ומבחינת רבות – גם הניאונרפי) של פיזורי ישראל במזרח, לא יכלה למלא כִּיאוֹת את תפקידה כמטרופולין מדינית ממשית, וממילא לא היתה גם מסוגלה להפוך את הגולה למנוף מדיני-דינמי לתנועת-נאולה (עֵיין להלן), כאשר חסרה היתה את הבסיס הבטוח, כלשון האסטרטגיה של זמננו. כי אין לתכנן שום פעולה צבאית (וכן גם מדינית) רחבת-היקף בלי נקודת-ארכימֶדֶס זו – נקודת-מוצא (והוא גם קרנינה) מובטחת ומבוצרת מבפנים. אכן, לעולם לא הגיעה הארץ לידי כך בימי הבית השני; וכנראה – אף לא בימי אלכסנדר ינאי, עם כל זהרם החיצוני. כי הדרך של ייחוד אוכלוסים זרים בעל כרחם, אם כי מבחינה פורמלית עשויה היתה, לכאורה, לפתור את הבעיה, לא היה בה למעשה משום פתרון. מבחינה זו אפשר לומר שכיבושי הורקנוס, בשומרון ובאדום, לא הכריעו את המֶף לטובה. אמנם אין לזלזל בהישגיו בדרום. כי אף-על־פי שסיפוח בני-אדום נרם לסיבוב מדיני-פנימי קשה ומכאיב, ומבחינה סמלית אפשר לראות בו, גם משום הרעלת האורגניזם הלאומי (בית הורדוס)*, אין לשכוח, בכל זאת, כי בשעת ההאבקות המכרעת בערב החורבן נלחמו האדומים שכם אחד עם היהודים ושיקעו לא מעט מרץ וכוח-מלחמה במאמץ המשותף. וביתוד חשוב היה כיבוש-אדום מבחינה גיאוגרפית, כי בלעדי זה היה נבול יהודה בדרום – במחצית הדרך מבית-לחם לחברון, וירושלים היתה משוללה אז כל עורף עמוק במגדה פחותה או יתרה. אך אם בדרום היה גם איזה צר חיובי

* הרגשה זו הובעה במאמר חז"ל מן הנזמים ההם: "קשים גרים לישראל כספחת".

לסיפוחה של אדום, הנה בצפון עלו בתוהו כל המאמצים ללכד את השומרונים עם היהודים לנוש אחד. אילו הצליח הדבר – אפשר שהיה משנה שינוי יסודי את דמות המערכות.

*

חלוקה משונה זו של ישובי לאומים שונים על פני ארץ לא גדולה האפילה גם על אפשרויותיה של הארץ לשמש בסיס לפעולות ימיות. בנמלה העיקרי (מימי הורדוס), בקיסריה, היו היהודים לאזרחים מסוג ב', נסבלים או נרדפים, ואזורי המפתח שבתנף הנליל, עם עכו במרכזו, נשאר כנעני-מיוון ביסודו. אולם גם חוקי-הקרוב ביותר לירושלים, והסמוך יותר מקיסריה לאזור היהודי הרצוף, לא יכול להשען על ארץ-עורף ידידותית ובטוחה בת הנקף גיאוגרפי ניכר, אשר בלעדיה אין כל בסיס לכוח ימי במציאות והיא התנאי הראשון לנמל בימי-מלחמה. כך צומצם מראש ערכה של ההיאבקות בים. לולא צמצום אוביקטיבי זה, אפשר שכוח ימי של יהודים (אשר אמנם נלחם בשעתו עם אניות פומפיוס והופנה במלחמת-החורבן נגד השוש הרומאי במזרח הים התיכון) היה ממלא במלחמה תפקיד רבי-חשיבות. כי זאת עלינו לזכור, שמאז נסתים הקרב הימי האדיר בין רומא לקרת-חדשה חל מפנה בדמותו של צי-המלחמה. מעתה לא היה עוד צורך להתחרות עם יריב אדיר, בגודל האניות. במקום ה"ספינות" היוניות-הפוניות וה"קניקיות" הרומיות הגדולות, בנות חמש הדיושות, באו ה"ליבורנות" הקלות בספינות-קרב שיפוסיות. על ידי כך ניתנו סיכויים להצלחת כוח ימי אשר לעם לא גדול אך נועז. וביחוד במלחמה עם רומא הקנישה מאוד לצרכי תחבורתה בים. ואולם ביתור הארץ לשטחי לאומים שונים גרם, כאמור, למנוע התפתחות רחבת-היקף של פעולת לוחמים יהודים בים. גם כאן התנקס חוסר הגורם הדינמי – יצירת ישוב יהודי רצוף באזורי החופים ובשטחי-העורף הסמוכים אליהם.

*

ההקבלות הרבות בין דורות שונים, המרוחקים זה מזה מרחק רב, עשויות להניע גם את בן זמננו לעיון מתוח בלקח הקשה של התקופה ההיא – השניה לחיי ישראל בארצו. התכונות כזו, אשר יש עמה קורטוב הרגשה של אקטואליות, עלולה גם להביא לידי הרהורים פסימיים. אולם מתוך הסתכלות זו נעמוד בודאי על פרט אחד מענין ביותר ובוולט לעין: אם כי גולה יהודית עצומה היתה קיימת בארצות המזרח, אין לראות בכל אותה התקופה שום תהליך של ריכוז שכבות יהודיות נוספות בארץ, מלבד כמה מקרים ארעיים (ה"בבלים" בבשן) ועלויות-לרנל לזמנים קצרים. מעשי הגיוור באונם, מעשים שבקלות-ידעת ואונאה עצמית, באו בודאי מתוך שלא נראתה צורה אחרת לתיקון יחסיה-לכוחות המספריים (והגיאוגרפיים) בארץ. העדר הערם. הדינמי הזה, של תנועת יהודים מן הגולה לארץ, מונע כל אפשרות של הקבלות בין מצבים היסטוריים של זמננו לימים ההם. לו נמצאה עוד או הדרך וההבנה להרבות בתוך ארץ-ישראל את עמ-ישראל, אפשר שגורל, אחר היה צפוי לשניהם.

(סוף יבוא)

לדאבוננו נשמט חלק מן המפתח למפת ארץ-ישראל (בעמוד 11) וכן חלה בו טעות; הסימן ליד התפשטות המרד צ"ל אפור. המפת תורפס שוב בחוברת הבאה. – המ'